

LIETUVOS AUŠRIN ISTORIOGRAFIJA

1. Tikroji istoriografijos moksl o prasm

Pasirinktoji šiam Lietuvi Katalik Mokslo Akademijos suvažiavimui istorin tema reikalinga vadinio paaiškinimo, aptariant tikr istoriografijos žodžio prasm . Paprastai istoriografijos žodžiu suprantama kritiška apžvalga istorini veikal koku klausimu ar kokio laikme io. Pavyzdžiui, galima kalb ti apie Žalgirio m šio ar 1863 m. sukilimo istoriografij , suminint veikalus ir autorius, kurie tuos vykius d st . Galima kalb ti ir apie Lietuvos pagonišk laik istoriografij , apžvelgiant istorinius veikalus, lietusius Lietuvos valstyb nuo jos pradžios iki krikšto. ia b t jau tam tikro laikme io istoriografija.

Iš paviršiaus atrodyt , kad kokio vykio ar laikme io istoriografija b t vien veikal turinio nagrin jimas. Seniau tokio pob džio istoriografijos ir tebuvo. Paimsime, pavyzdžiui, kad ir didel šveicar istoriko G. Fueterio istoriografijos k rin *Geschichte der neueren Historiographie*, kur nagrin jami istoriniai veikalai nuo renesanso laik iki XIX amž. galo. ia mes rasime tik tam tikru poži riu sugrupuotas vairias istorijas ir j turini smulkius d stymus. Paskutiniaais laikais tokie istoriografiniai veikalai laikomi nepakankami. Mat, suprasta, kad istoriniuose veikaluose, koks beb t j turinys, vis atsispindi ta epocha, kurioje istorikas raš . Jis gali rašyti apie bet kokius laikus, bet kartu paliks savo laiko dvasios takoje ir ji atsispind s jo veikale. Kai istorikas rašo kokio laiko istorij , jis rašo kad ir netiesioginai ir savo laiko istorij . Jo samprotavimai apie praeit , statomi klausimai ir j sprendimai vis liudys apie t laiko dvasi , kurioje istorikas gyvena ir kuria.

Su tokia istoriografijos samprata reikia žvelgti m s *Aušras* meto istorinius k rinius. Negana sumin ti kelis vadovaujan ius istorikus ir j k rinius, bet dar reikalinga statyti autorius ir j darbus aušrinink siektus tikslus, j laiko m s tautos b sen . Žinoma, istoriografijos reikalui neb tina kalb ti visašališkai apie *Aušras* laikmet, apie aušrinink tautin veinkl . Tai b t jau bendrosios istorijos dalykas. Aušrin s istoriografijos d lei tereikia vien pažym ti aušrinink tur t bendr paži r Lietuvos praeit .

J taikliai nusak prof. Z. Ivinskis jau 1939 m. L. K. M. Akademijos suvažiavime skaitytoje paskaitoje ¹. Jis dav keli aušrinink pasisakymus apie Lietuvos praeit ir iš j padar išvad : «Akivaizdoje dabarties sunykimo visi buvo skatinami dar labiau garbinti praeit , kuri jau buvo išnykusi » ². Tad priešyb tarp nykios tautos dabarties ir jos sivaizduotos garbingos praeities ved aušrininkus istorij .

2. Praeities ir dabarties priešyb s poveikis aušrinink istoriografij ai

M s himno žodžiai «iš praeities tavo s n s te stipryb se-mia » galima laikyti aušrinink istorik motto. Jie labiau nei kiti jaut kontrast tarp an laik , kada Lietuva buvo didžioji kunigaikštija, ir dabartin s tikrov s. Iš vienos pus s, juos žav jo ta praeitis, iš kitos — kart lio ir nusivylimo jausmas sl g juos dabarties akivaizdoje. Jie mat , kaip j tautie iai, tos garbingos tautos palikuonys, svetim j užgožti, pažeminti, išnaudojami, per niek laikomi. O kas dar blogiau, kad patys lietuviai nežinojo, kas jie buvo, koki jie praeit tur jo. Laiko dulk s prideng j , ir dabar juos sau kult riškai, politiškai ir ekonomiškai pasilenk svetimieji, rusai ir lenkai, neatskleidžia jos jiems.

Lietuvos praeit pasiglemž rusai po paskutinio padalijimo, kada prisijungt buvusi didži j kunigaikštij m laikyti «iš seno rusišku kraštu». Nuo 1840 m. net buvo uždrausta vartoti Lietuvos žod kraštui vadinti. (Tas pat draudimas liet ir Gudij). Lietuvos vietoje vestas Šiaur s vakar krašto pavadinimas. O kai kalb ta apie krašto praeit , tai vartotas Vakar Rusijos terminas. Lietuvos ir Lietuvos didžiosios kunigaikštijos žodžiai nusmelkti, žinoma, politiniais sumetimais.

Kaip panašiais atvejais beveik visuomet atsitinka, politikai talk at jo istorijos mokslas. Net du žym s Petrapilio istorikai, kaip N. G. Ustrialovas ir M. Kojalovius raš veikalus, tur dami tiksl paversti Lietuvos didži j kunigakštij Vakar Rusija ir rodyti, kad ji nuo pat pradži rusiška buvo.

M s aušrininkams labiau buvo žinomi ir juos neigiamai paveik rus istorikai, raš Kijeve ir Vilniuje. Kijevo istorik tarpe aušrininkams, kaip J. Šli pui, Maironiui daugiau buvo žinomas ir paveikius V. B. Antanovius, ukrainietis (sakoma, kil s iš lenku

¹ *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*; žr. *Suvažiavimo Darbai*, III t., Kaunas 1940, 320-341 psl.

² Ten pat, 333 psl.

bajor). Jis išleido (1878) Lietuvos didžiosios kunigaikštijos istoriją iki Algirdo mirties. Aniems laikams ji buvo bene pirmą tikrai mokslinę istoriją. Jis mokėjo kritiškai išsijoti pirmoje eilėje rusiškus šaltinius ir pagrįsti išvadas tvirtais duomenimis, kiek anais laikais rusiškas šaltinis kritikos lygis leido. Tačiau ir jis neišvengė bendros an laiko prorusiškos tendencijos (gal būt todėl, kad darbas buvo disertacija Kijevo universitete) ir visur pabrėžė pirmąjį rusų reikšmę senojoje Lietuvos valstybėje.

Vilniuje prorusišką istoriografiją puoselėjo 1864 m. kurta Archeografijos komisija. Ji turėjo tikslą leisti ir tirti senovės aktus. Jos leidiniai — daugiausia rusiškas staigis, cerkvių, stačiatikių vienuolynų aktai, diletantiškai spaudai paruošti ir su aiškia prorusiška tendencija. Toje komisijoje dirbęs vilnietis rusas Batiuškovas išleido veikalą *Belorussija i Litva*, kur Lietuvos didžioji kunigaikštija pavertta rusiška valstybe.

Kaip ta prorusiška istorija lietuviams buvo brukama net iki I pasaulinio karo, esu pats patyręs. Mūsų vidurinėje mokykloje tada vartotas rusų istorijos vadovėlis buvo parašytas vienos Vilniaus rusų gimnazijos mokytojo Turceviaus. Vadovėlis taikytas Šiaurės vakarų krašto mokykloms ir apie to krašto praeitį daugiausia kalbėta. Bet vadovėlis taip gudriai sudarytas, kad išvengta paminėti tame krašte kadaise buvusią Lietuvos didžioją kunigaikštiją ir kad toje kunigaikštijoje viešpatavo lietuviai valdovai. Uoliai ir sistemingai klastota visa praeitis ir «rodyta», kad tai nuo sen laiko rusiškas kraštas, vakarų Rusija. Tuo mes buvome tikinti. Aš iš tos rusiškos istorijos nieko nesužinojau apie Lietuvos praeitį.

Štai su tokia rusiška istoriografija susidūrė mūsų aušrininkai istorikai.

Kitas ir dar didesnis iššūkis mūsų istorikams aušrininkams buvo susipynusi Lietuvos-Lenkijos praeitis. Ji jiems reikėjo pasipriešinti lenkuose, apskritai, ir jų istorijoje ypatingai, signalizacijai, kur Lietuva bent politiškai laikyta Lenkijos dalimi ir traukta Lenkijos istorijai. Bendroji Lietuvos-Lenkijos praeitis, kur Lietuva krikštu ir visokiomis unijomis buvo iš dalies jungta Lenkijos istorijai, buvo pagrindas lenkams lydinti Lietuvos istoriją su savja.

Tiesa, politiškai Lietuva nebuvo visai sujungusi Lenkijai. Ji paliko iki pat padalijimo paskiru politiniu vienetu, sujungta su Lenkija. Abi sudarė politinį junginį — Žeppolitą, atseit, bendrą respubliką. Per politinį bendravimą lenkai ir lietuviai tautos neišvengiamai artėjo kultūriškai ir visuomeniškai ir tuo pačiu metu vakarietiškoji kultūra per Lenkiją smelkėsi Lietuvai. Buvusi pagoniškoji Lietuva buvo *tabula rasa* tai krikščioniškai vakarietiš-

kai kult rai ir tod l ji be kli i gal jo leisti vis gilesnes šaknis Lietuvoje. Kadangi ta vakarietiška kult ra jo iš Lenkijos ir lenk dvasiški ir šiaip kolonist nešama, tai krikšč ioninama Lietuva lenk jo. O jau visur taip dedasi, kad atneštin s kult ros takai pirmiausia pasiduoda aukštesnieji gyventoj sluoksniai. Jie, tur - dami lengvesnes gyvenimo s lygas, laisvi nuo kasdienini pragyve - nimo r pes i , gali daugiau atsid ti kult riniams poreikiams tenkinti. Ir jei ta kult ra svetimos tautos nešama, tai j gaunantieji palaiptiesni art ja prie tos tautos. Šio vyksmo išdava buvo m s bajorijos ir aukštesn s mies ionijos lenk jimas. Su aukštesn s visuomen s lenk jimu Lenkijos karalyst pamažu slopino Lietuvos didži j kunigaikštij . Bajorišk teisi išsilyginimas, brovimasis lenk kalbos staigas ir vieš vartosen ženklino lenkiškos vakarietiškos kult ros persvar Lietuvoje.

Kai abi valstyb s ir visuomen s suart jo, tai kilo garsus Lie - tuvos lenk kartotas posakis : *gente Lituanus, natione Polonus*. Tuo jie prisipažino, kiti net didžiavosi kilimu es lietuviai, bet vis d lto pabr ždavo skirtum nuo lietuvi tautos ir tar si es lenkai. Jiems lietuviai, prasti žmoneliai, daugiausia baudžiauninkai rod si lyg kokia praeities laik liekana. Tarp dabartin s lietuvyb s ir garbingos Lietuvos praeities nenor ta matyti istorinio t stinumo. Toki sulenk jusi lietuvi mint skaitome kad ir Adomo Mickevi - iaus *Konrado Valenrodo* prakalboje, kur jis sako : « Jau keli amžiai dengia min tus vykius [manomos lietuvi kovos su kryžiuoiais]: nu jo nuo politinio gyvenimo scenos ir Lietuva ... Lietuva jau visiškai praeityje»³. Tai b dinga galvosena sulenk jusi bajor pirmoje XIX amž. pus je, prie kuri priklaus ir A. Mickevi ius. Dabartin Lietuva jiems rod si ne ta kaimietiška, baudžiavin , o lenkiška, bajoriška. Š teigin v l patvirtina tas pats Ad. Micke - vi ius, kai jis kart kalb jo apie lietuvius ir lenkus : « Lietuvis ir moz ras yra broliai, ar broliai kivir ijasi d l to, kad vienas turi vard Vytauto, antras Vladislavo ? J pavard yra bendra : pa - vard lenkas »⁴.

Kai sulenk jusiems Lietuvos bajorams lietuviai pasidar vien praeities liekana, tai Varšuvos lenkai pa i Lietuvos istorij trauk

Lenkijos. Jiems lenk tautos istorija apr p ne tik Lenkijos karalyst , bet ir vis Lietuvos didži j kunigaikštij . Tai rodo kad ir Varšuvos karališkosios mokslo draugijos 1809 m. atsišauki-

³ *Konradus Valenrodas*, Putino vertimas perspausdintas Amerikoje 1953, 86 psl.

⁴ Cituota iš M. K. Dzienkowski, *Joseph Pilsudski, European Federalist*, 1918-1922, 1969. 27 psl.

mas parašyti lenk tautos istorij⁵. Prie atsišaukimo pridurtas pageidaujamos istorijos planas, kur Že pospolitos istorija yra vien Lenkijos istorija ir Lietuvos didžioji kunigaikštija jame neminima. Ketvirtame plano skyriuje, kur pažymtas laikas nuo Kazimiero Didžiojo mirties (1370) iki Žygimanto Augusto, t. y. unij laikas, kur Lietuva visokiais b dais jung si su Lenkija, kalbama vien apie bajorišk teisi did jim , kai diduomen gavo neribot tak valstyb je. Žinoma, tie prospekto autoriai jau nemat skirtumo tarp lenkišk ir lietuvišk bajor toje, j supratimu, vieningoje Lenkijos valstyb je.

Kalbant apie t lenk mokslo draugij tinka prisiminti m s reikalui vien lietuvišk bajor , b tent, P. K. Baguž (Bohuš , kaip jis lenkiškai raš si). Mums gerai žinomas jo 1806 m. min tai draugijai teiktas pranešimas apie lietuvi tautos ir kalbos kilm . Pažym tinas jo tame pranešime keltas pageidavimas, steigti prie Vilniaus universiteto Pranc zijos kelt akademijos pavyzdžiu tam tikr draugij , kuri r pint si užrašin ti lietuviškus žodžius, prieš žodžius, pasakojimus ir rinkt senienas⁶. Jau tas sulyginimas si lomos lietuvi draugijos su kelt , atseit, išnykusios kadaise Pranc zijoje gyvenusios tautos, akademija rodo ir t lietuvišk bajor laikius lietuvi taut jau nykstan i . Tai nebuvo Bagužio išimtin paži ra. Šiek tiek kitaip imta ži r ti lietuvi praeit Vilniaus imperatoriškojo universiteto poveikyje. Romantiškoji dvasia j palietusi atsiliiep paži roms lietuvi taut ir jos praeit . Romantikams b dingas susidom jimas liaudimi, jos pirmųk ia buitimi, k ryba, istorija kreip juos lietuvišk visuomen . Ta romantiškoji dvasia pažadino net ir lenkus autorius ieškoti k rybai tem Lietuvos praeityje. Iš ia turime literat rinius veikalus Lietuvos istorijos turinio toki autori , kaip A. Mickevi iaus, J. Ign. Kraševskio, Kondratavi iaus-Syrokomlos, Slovackio ir kit . Tos pa ios dvasios poveikyje iškilo ir tikri aušrin s istoriografijos pirmataakai — Vilniuje studijav ar šiaip universiteto dvasios paveikti žemai iai bajorai.

M s istorijos ir literat ros veikaluose yra prasta kalb ti apie t XIX amž. pradžios žemai i romantizm . Kalbama apie j dažniausiai vien literat ros mokslo poži riu. Mums ter pimam istoriografijos reikalui tenka pažym ti tik j romantin je laiko dvasioje tur j s šaknis liaudiškumas. Vien liaudiškumu jie prilygo ir

⁵ Atsišaukimas naujai išleistas veikale : M. H. Ser ejski, *Historycy o historii od Adama Naruszewicza do Stanisława K trzy skiego*, 1 t., 1965, 60 psl. ir sek.

⁶ J. Puzinas, *Vorgeschichtsforschung nnd Nationalbewusstsein in Litauen*, Kaunas 1935, 13 psl.

tiems min tiems Vilniaus lenkiškiems romantikams. Bet jie skyr si nuo j tuo, kad j liaudiškumas buvo savas, tautiškas. Jis jo iš j ypatingos kilm s. Jie priklaus žemai i bajor luomui, kuris ir anais baudžiaviniais laikais nebuvo visai nutol s nuo liaudies, j kalbos. J gera dalis nevald stambi nuosavybi ir tod l kiškai neatsiribojo per daug nuo liaudies. Tinkamai apib dino an laik žemai i bajorus m s labai žinomas literat ros istorikas M. Biržiška, kai jis raš : « Žemai i bajorai savo žmon ms buvo daug artimesni nei kitose provincijose, demokratiškesni »⁷.

Vilniaus universitetas patrauk ir kai kuriuos žemai i bajorus. Jie studijuodami jame išsiskyr iš lenkiškos student mas s ir, kaip sp jama, tur jo sik r savo draugij su joje vartota žemai i kalba. Sp jama, kad tos draugijos žymiausias narys Simonas Stanevi ius skyr jai ir žinom dain *Žemai i Slov*. Toje «aukštoje dainoje », kaip autorius j vadina, džiaugiamasi, kad « Lietuvos senos gimin s pražuvime sveikos liko ». Tam student b -reliui Stanevi ius ir si l « sutaisyti, k amžiai pagadino ». O tai reiškia, kad turi atgyti « garb t v ir liežuvis ».

Jau šioje Stanevi ius giesm je mes turime pirm apraišk id jos, kuri bus itin brangi aušrininkams istorikams: gaivinti tautie iuose j tautos prisiminim . Stanevi ius giesm rodo, kad ta romantiška dvasia ved tautiškam . Jos poveikyje pirmu tautiniu istoriku tapo S. Daukantas.

Daukantas laikytinas aušrinink istorik pirmatak . Jis raš pirm savo istorij *Darbai sen j Lietuvii ir Žemai i* dar b damas studentu, t. y. tiesioginiame universiteto poveikyje. Nors menkas ir neoriginalus tas darbelis, kompiliacija iš ankstesni j autori , ta iau jame ryšk ja ta romantiška laiko dvasia : meil liaudžiai, jos tariama laisv senaisiais laikais ir neapykanta darbartinei baudžiavai, kur ta liaudis esanti pavergta. Ta iau jam dar sveltima buvo mintis gaivinti lietuviams j tautin s mon , susiprasti, kad jie palikuonys garbingos tautos ir jaustis es ne menkesni už kitas tautas. Ši min i skiepytojais tautie iuose tapo aušrininkai istorikai.

3. Aušrininkai istorikai

Aušrininkai tapo romantik pastang bei id j t s jai, kai jie žvelg praeit . Jiems ir r p jo parodyti lietuvi garsius žygius, ypa kovas su kryžiuoiais, j laisv s meil , papro ius, kasdienin buit , men , žodin k ryb . Bet aušrininkai nesiribojo vien praei-

⁷ M. Biržiška, *Iš m s kult ros ir literat ros istorijos*, I kn., Kaunas 1931, 151 psl.

ties idealizavimu. J tikslas buvo eiti iš praeities dabart ir net ateit. Jiems istorikams Lietuva nebuvo vien pridurkas prie lenk ir rus, bet tur jo savaiming buit praesityje. Kokia buvo praesityje, tokia turi b ti dabartyje ir ateityje. Jei romantikai buvo praeities idealizuotojai, tai aušrininkai ne tik idealizuotojai, bet dar ir pragmatikai, skyr istorijos moksl tautiniam susipratimui žadinti.

Kaip aušrinink istorijose atsispind jo tas j pagrindinis siekimas, galima ryškiau parodyti tik paskir asmen k ryba. Kalbant apie paskirus istorikus aušrininkus pirmiausia turime pažym ti, kad j tarpe neturime profesional istorik, jusi istorijos mokslus. Jei toki istorik b tume tur j, gal tume kalb ti apie tikrai mokslisk *Aušros* laik istoriografij. K mes turime, — tai m s praeities myl toj, diletant veikalai. Net ir ano laiko istorinio mokslo lygiu matuodami, jiems negal tume duoti tikros mokslin s vert s.

Dr. J. Basanavi ius

Reikšmingas ir iškalbingas faktas, kad aušrin s istoriografijos pirmose eil se stov jo žmogus, su kurio vardu susij s visas laikmeio s j dis. Dr. J. Basanavi ius, vienas *Aušros* sumanytoj ir jos — tiesa, daugiau formalus—redaktorius, paliko daug rašt, ypa istorini, kurie gali b ti apibendrinti aušrin s istoriografijos vardu. Visoje aušrinink k ryboje pirmavusi istorija tur jo ir vadovaujan iu autoriumi asmen, stov jus visos srov s pirmose eil se.

Apie Basanavi iaus asmen ir darbus pabarstyta nemaža žini vairiuose m s raštuose. Turime ir dvi jam skirtas monografijas, parašytas nepriklausomoje Lietuvoje. Tai iau neturime iki šiol studijos, skirtos jo istoriniams darbams nagrin ti. Prof. Ivinskis min toje paskaitoje dav kelet ištrauk iš Basanavi iaus rašt, daugiausia *Aušroje* spausdint, kuriuose kalbama apie garbing Lietuvos praeit, laikant j pavyzdžiu dabar iai. Paskutiniu metu kiek susidom ta jo istoriniais darbais ir okupuotoje Lietuvoje. 1970 m. išleistas Vilniuje nemažas tomas Basanavi iaus rinktini rašt, kuriame sud ta visko po truput. Tik, deja, stinga jo pagrindini istorini raštu. Tomo vedamuoju eina J. Jurginio straipsnis *Jono Basanavi iaus kult rinis palikimas*. Gan pla iai aptariami Basanavi iaus istoriniai darbai su ne visur vykusiomis kritiškomis pastabomis. To paties Jurginio daugiau publicistinis-literariškas straipsnis *Jonas Basanavi ius — rašytojas ir publicistas*, paskelbtas jo straipsni rinkinyje *Istorija ir poezija* (1969).

Basanavi i ved istorij ir padar j aušrininku istoriku

gimtas smalsumas mokslo žinioms. Jis gim su imlaus proto pradais. Su tokiu polinkiu jaunuoliai pirmiausia ima domtis juos supančia aplinka ir josios praeitimi. Autobiografijoje jis šitaip kalba apie savo pirmąsias lyt su istorija: «Pirmasias žinias iš lietuvi praeities nuo mano tėvo gijau; tai buvo žinios apie mūsų krašto baudžiavą ir kitą; viliu Strykovskio *Kronika polska, litewska, žmudzka* (1582) buvo mano vadovu; Gvaninis, Dlugošas, Kromeras ir kiti kronistai, o viliu Kraševskio raštai turėjo didelį mane tekminti, ir aš, gimnazijoje dar būdamas, patogiai buvau su lietuvi istorija susipažinęs»⁸.

Rodos, pati prigimtis vedė Basanavičių humanitarinius, ypač istorinius mokslus. Jis pradžioje ir pakluso jai, kai stojo Maskvos universiteto istorijos-filologijos fakultet (1873). Tuojau nyko Lietuvos praeities studijas. Atitrkęs nuo universitetini paskaitų ir apsidiręs su privatiniomis pamokomis, sėdavo Rumiancevo bibliotekoje, kur skaitė knygas ir brido «vis gilyn ir gilyn lietuvi praeitį»⁹. Jau pirmaisiais metais surinko gausiai medžiagos Kstudio biografijai. Jau šis pirmasis užmojis rodo jaunuolio polinkį tapti istoriku tyrinėtoju. Jei Basanavičius būtų ištvėręs studentu istoriku iki galo ir būtų išjė pagrindinai istorijos mokslus, Lietuva gal būtų gavusi pirmą didelį savo istoriką, kuris būtų nutiesęs kelius mūsų mokslininkams istorijai.

Tam tikrais praktiškais sumetimais pradėjo nuo antrą metą studijuoti mediciną, neužmetęs vis dėlto ir istorijos. «Darbus laboratorijoje ar klinikoje atlikęs, aš ir viliu dar vis trasiausi neretai bibliotekose, kur tik griebdamas, apie Lietuvą skaitydamas»,—prisipažįsta autobiografijoje¹⁰.

Neatitrkęs nuo Lietuvos praeities per visą studentavimo laiką, jis, vos tapęs daktaru, pradėjo rodytis su pirmaisiais istoriniais darbais. Jo pirmas ilgas straipsnis *Apie senovės Lietuvos pilis* parašytas, kaip jis sako, 1881 m., buvo, be abejo, ruoštas ir apmestas dar studentavimo metu. Šis darbas buvo Basanavičiui *kvartas* ne vien skaityti raštą, bet dar su istoriniu sijautimu stebėti tos aplinkos su jos piliakalniais. Piliakalniai, tie prieš daug amžių sukurti tvynainiai palikimai, žadino praeitį pamilusio jaunuolio vaizduoti bei jausmus ir priminti jam lietuvi kovas su nuožmiaisiais priešais «kryžiuokais». Kaip iš rašinio matyti, piliakalniai jo buvo lankyti, atidžiai stebėti ir po to aprašyti. Ir aprašyti ne sauso mokslininko archeologu būdu, bet istoriko romantiko su jam būdinga refleksija

⁸ *Rinktiniai raštai*, Vilnius 1970, 21 psl.

⁹ Ten pat, 24 psl.

¹⁰ Ten pat 25 psl.

apie Lietuvos praeit. Pavyzdžiui, aprašydamas Lakinės arba Lakiniški (vokiškai Lenkenisken) piliakalnį prie Šešupės ir paminėjus jame girdėtą iulbanias lakštingalas, jis rašo: « Niekümet neužmiršiu tos valandos, kurioje, ant šito piliakalnio rymodamas ir su nuli dusia širdžia senovės kruvinus Lietuvoje atsitikimus apdėmodamas, klausiau t lajam pažstam j (lakštingal) iulb jimo žodžiu: Juruk, Juruk, varyk, varyk, paplakk, paplakk, trrrr »¹¹.

Darbas apie pilis yra ne tik piliakalni aprašymas, bet dar visa kov su kryžiuoiais istorija. Ji išdėstyta sekant ypa Vokiečių ordino heroldo Vygando Marburgiečio kronika. Kronika skirta dideliems Ordino žygiams prieš pagonis lietuvius poetiškai aprašyti¹².

Ta Basanaviiaus pavaizduota lietuvi ir kryžiuočių kov istorija, kaip pagal šį dien istorijos moksl turime pripažinti, yra šališka. Iš vienos pusės jis be galo garbina lietuvius, laiko juos j žiauri prieš nekaltomis aukomis; iš kitos pusės, jis perd tai koneveikia kryžiuočius. Bet aušrinink istoriografijai tai bdinga. Jiems r p jo ne tiek grynas mokslas, kiek žadinimas tautie i susiprasti, kad jie palikuonys garbingos tautos ir tuo didžiuotis. Aušrinink vaizduojamoji praeitis tur jo der ti dabariai. Basanaviiaus kreipimasis tautie ius, užsklendžiant kalbam studij apie pilis, dokumentuoja ši aušrinink intencij: « Jei Lietuva iki šiai dienai gyva dar liko, tuomi mes kalti esame m s garbing proseni stiprybei bei pražilusiejiems m s piliakalniams ... Guodokime tad savo piliakalnius ! Atsimindami m s seneli veikalus, t vis krauj , kursai už liuosyb m s t višk s, m s brangios kalbos pralietas tapo, r pinkim s ir mes, prabo i paveizd sekdami, visuomet b ti tikrais lietuviais, mylin iais savo nuvargint taut , savo žem ir t m s puiki kalb ! »¹³.

Studija apie pilis prad ta spausdinti Mažosios Lietuvos laikraštyje *Lietuviška Ceitunga*, 1882 m. Mažosios Lietuvos laikraščiuose Basanaviius paskelb ir daugiau smulki straipsni iš Lietuvos istorijos. Jis siuntin jo juos iš Bulgarijos, kur nuo 1880 m. pradžios apsigyveno. ia gyvendamas susidom jo lietuvi kilme ir prad jo labai pla ias lietuviškas trakiškas studijas. Jos teb ra jo viso gyvenimo žymiausias istorinis darbas, didžiausias ir savaimingiausias aušrin s istoriografijos palikimas.

¹¹ Ten pat 87 psl.

¹² Kronika buvo parašyta eil mis vokie i kalba. Jos originalas, be keli išlaikyt fragment , yra ding s. Išlik s tik jos netobulas lotyniškas vertimas.

¹³ *Rinktiniai raštai*, Vilnius 1970, 101 psl.

Istorikas J. Jurginis paskelbė apie Basanavių iaus lietuvių kilmę iš trakų, frygų ir dakų teoriją šiuo sprendimu: « Savo lietuvių kilmę hipotezei [Basanavių iui ji nebuvo hipotezė] pagrįsti Basanavių iaus atidavė labai daug laiko ir jėgų. Didelį jo pastangų vaisiai tokie: jam nepavyko tikinti mokslininkų; hipotezė liko tik hipoteze, ilgainiui tylomis atmesta ir šiandien jau beveik užmiršta »¹⁴. Pritariant šiam Jurginio sprendimui, reikia vis dėlto pažymėti, kad Basanavių iaus turėjo pagrindo kurti savo teoriją pagal XIX a. suklestėjusį indoeuropiečių, beveik visą Europos tautų protautų, mokslą. Nuo to laiko, kada anglai šitvirtino Indijoje, joms mokslininkai pirmieji išsklaidė seną indų sanskritų kalbą ir nurodė jos giminybę su daugybe Europos kalbų. Jie davė pradžią mokslui apie indoeuropiečių protautą. Mokslas rėmėsi kalbininkais, nutiesė pagrindus lyginamajam kalbos mokslui. Jie labai pagrįstai rodė, kad daug senų ir naujų Europos kalbų ir indų sanskritų kalba kilusios iš bendros prokalbės.

Mūsų aušrininkus ir jau jų pirmatakus, kaip Daukantą, ypač patraukė tas indoeuropietiškas mokslas dėl to mokslo atstovų parodyto ypatingo dėmesio lietuvių kalbai. Ji ne tik buvo jungta indoeuropietiška kalbų šeimai, bet jai dar pripažinta garbinga vieta jų tarpe: ji laikyta artimesne sanskritui nei senosios Europos kalbos, kaip graikų, lotynų. Indoeuropiečių mokslui atsidėjus mokslininkai mąstė lietuvių kalbą. Vienas jų, Bohlenas, parašė net atskirą studiją apie sanskritų ir lietuvių kalbos giminybę.

Kai iš kalbų giminybės išvesta indoeuropiečių protauto, tai pradėta ieškoti ir jos sodybos. Svyruota tarp Azijos ir Europos. Kažkaip dėmesys sutelktas priešakinės Azijos ir Balkanų tautoms ir jose matyti pirmąsias indoeuropiečių. Priešakinėje Azijoje pirmaujančiais indoeuropiečiais laikyti vadinami hetitai, kuriuos Basanavių iaus pavertė lietuviškais getais. O Balkanuose — trakai, dakai, frygai. Trakai buvusi didelė indoeuropiečių tauta ir siekusi «nuo Medijos rytuose ir net iki Atlanto vakaruose »¹⁵. Ši didelė tauta, romėnų nukariauta, išnyko ir iš jos kilo rumunai ir slovenai.

Su šiuo indoeuropiečių ir trakų mokslu susipažinęs, Basanavių iaus atvyko į senąją trakų šalį — Bulgariją. Buvęs naujas

Lietuvos praeitis, jis griebsi trakų frygų mokslo ir jų supynę su Lietuvos praeities mokslu. Jis pradėjo kurti lietuvių kilmę teoriją ir jai atsidėjus dirbo vis gyvenimą. Jo aušrininko romantiko dvasia pakreipė šią teoriją, kaip liudija jo paties žodžiai:

¹⁴ Ten pat, VIII psl.

¹⁵ *Lietuvių Tauta*, III knyga, 1925, 15 psl.

« Nors [...] ir mokslo pripažinta, kad trak tauta ir jos kalba visiškai išnykusi, vis dėlto mes atsider sinome statyti dėl klausim: ar galimas daiktas, kad nuo tos senovje taip skaitlingos tautos nebūt likusi kur nors Europoje gyv liekan, pagal kurias dar ir šiandien galima būtų pažinti senovs trak kalb ir tautyst? [...] Toki klausim dar nerandame Europos etnologijoje statyt, ir jei mes ia juos statome, tai dėl to, kad parodyti gal tume, jog dar vienai, šiandien kaip ir senovje vairi nevidon naikinamai tautai pritinka savo praboti tvišk s ieškoti senovs Trakijoje ir Mažojoje Azijoje ir kad tokiam ieškojimui galima gana tvirti etnologijos pamatai patiesti»¹⁶.

Basanavius pradėjo kurti kalbam teoriją 1892 m. (gyvendamas Bulgarijoje, Varsoje) ir baigė 1916 m., parašęs veikal *Apie trak fryg tautyst ir j atsiklim, Lietuvon*¹⁷. Per tą ilgą laiką sukaupė nuostabiai daug medžiagos — šaltinių ir literatūros. Skaitytojų tiesiog pritrenkia autoriaus parodyta nepaprasta erudicija, kalb, ypač senųjų — graik ir lotyn, — mokymai. Labiausiai buvo sigilinti graik šaltinius vadinamas glosas, t. y. trak ir kit aplinkini taut graik autori surinktus žodžius. Daugumai t žodžių jis surado atitikmenis lietuvi ir latvi kalboje. Glosos jam eina pagrindiniu rodymu trak, fryg, dak bei kit aplinkini taut ir lietuvi giminyse. Tos tautos senaisiais laikais paslinkusios nuo Balkan šiaur ir davusios pradžių prams, lietuviams ir latviams.

Kartą pasigavęs t teoriją, Basanavius nesileido paveikiamas jokios kritikos, jusios iš kalbininkų pusės. Pirmas j kritikavo J. Jablonskis, kai jis tik pasirodė su trumpomis studijomis; vėliau vis laik K. B. Nesusilaukė jis pritarimo ir iš istorikų. Tik Šli pas pasidavė jo takai ir juo sekė. Už mokslo ribų pasilikusi Basanavius teorija dabar laikytina vienu iš aušrinis istoriografijos paminklų, jos tiksl ir siekim tokiu originaliu liudininku.

V. Piet ar is

Vis aušrinink veikė j dmes trauk Lietuvos praeitis. Jis r pjo ne vien tik rašiusiems kokias istorijas. Ji vyravo j kukliuose literat riniuose k riniuose ir publicistiniuose straipsniuose. Vienas aušrininkas pasišov pavaizduoti Lietuvos praeit romano formos veikalu ir sukūrė žinomą *Algimant*.¹⁸

¹⁸ Ten pat, 24 p.

¹⁷ Veikalas išspausdintas *Lietuvi Tautoje*, III knygoje, 1925 m.

Algimanto autorius dr. V. Pietaris buvo artimas Basanavi iaus draugas. Abu studijavo kartu medicin Maskvoje ir tais paiais metais baig (1879). Bendraudami vis dalijosi mintimis lietuviyb s klausimais. Basanavi ius rašo, jog jis jam kalbin j s, kad labiausiai reikia r pintis supažindinti taut su jos praeitimi, su jos istorija¹⁸. Nors Pietaris ir ne visai pritar Basanavi iui, ta iau jo peršama istorija ir jam artima pasidar . Jis dom josi ja b damas daktaru Rusijos gilumoje ir skait istorinius raštus, ypa Daukant . Be to, skait ir slaviškas (gudiškas) ir lietuviškas kronikas. Iš j ir iš istorini veikal susidar sau Lietuvos istorijos vaizd . Jis prad jo rašin ti istorinius straipsnius lietuviškus laikraš ius labiausiai paskatintas jo gyvenam Ustiužnos miestel atitremto kun. A. Dambrausko (1889). Tur b t, Dambrausko raginamas m si rašyti ir t apysak *Algimantas*.

Apie ši apysak m s žinomas literat ros istorikas J. Brazaitis taip kalba: «Labai aiški jame [*Algimante*] Pietario aušrininko epochos dvasia, tas karštas bundan ios tautos patriotizmas, pasireišks, kaip paprastai tokiais momentais, naiviomis, bet nuoširdžiomis formomis, b tent, su egzaltuotu, kv ptu aukštiniu viso to, kas sava, lietuviška, ir su tarimu tam, kas svetima, iš ko lietuvibei galima laukti klastos »¹⁹. Tai toks literat rinis apysakos vertinimas. Istoriografiniu poži riu joje ypa d mesio verta pagrindin mintis : lietuvi prisik limas XIII amžiuje savaimingam gyvenimui. Jie k l si kovodami su lenkais (moz rais) ir rusais (gudais). Didesni priešai yra gudai ir tai d l to, kad susid j su lietuviais išgamomis ir juos r m kovoje su patriotais. Gali b ti, Pietaris vaizdavo savitarpines lietuvi valdov kovas siskait s slaviškus Lietuvos metraš ius, ypa Bychovco kronik , kur kalbama apie gimini tarpusaves kovas. Lietuvi patriot , kovojan i d l vieningos Lietuvos, vadas Algimantas yra idealaus valdovo paveikslas, o priešas Aršusis, jo d d , parsidav s gudams, yra savo tautos žudikas. Pietaris ir skyr jam li dn likim : jis žuvo dvikovoje su Algimantu. Ta vedamoji apysakos mintis labai vingiuotai d stoma. Daug epizod , veik j , kuri ne visi sukoncentruoti apie pagrindin tem . Kai kurie vaizdai ir asmenys nutr ksta apysakoje ir, rodos, buvo nereikalingi. Tais gausiais vaizdais, asmenimis ir j dialogais autorius steng si teikti skaitytojui XIII amž. Lietuvos buities paveiksl . Ta iau jam, kaip ir, apskritai, idealizuojantiems praeit romantikams, tr ko realios istorin s per-¹⁸

¹⁸ *Iš m s atsigaivaliavimo, žr. Varpas, 1903 m., 3 nr., 19 psl.*

¹⁹ Pirmoji lietuvi istorin apysaka, priedas prie *Algimanto*, II t., 1948, 301 psl.

spektyvos. Pietaris maiš praeit su dabartimi ir jo parodytas XIII amžius paneš jo XIX amži .

Visoje apysakoje jau iama autori buvus liaudies žmog . Jis lenk skaitytoj liaud , prastus žmones, mylin ius kasdienin kio darb , taik gyvenim . Šiuo atveju Pietaris ir pasirodo romantikas.

Praeitis ir dabartis pinasi sp dinguose apysakos baigiamuose žodžiuose : «Lietuva miegojo dar. Bet ji reng si busti stipriose Algimanto, Erdvilo, Skirmunto rankose. Reng si busti stipri, galinga ... Patys priešai j pak l . Ta iau budo ne iš sykio ...iš lengvo ji budo »²⁰.

Maironis

Pridurmai su Pietariu tinka min ti ir kitas taip pat literatas istorikas — Maironis. M s didysis atgimimo dainius, tautos laisv s pranašas, šauklys gal t b ti pla iu mastu pavaizduotas aušrin s istoriografijos požiriu. Juk jo visa k ryba persunkta praeities užuomin . O kai kurie k riniai, kaip *Kstu io mirtis, Jaunoji Lietuva*, vien apie praeit byloja. Bet ia apsiribosime tik Maironiu grynū istoriku, autoriumi trumpos Lietuvos istorijos *Apsakymai apie Lietuvos praeg* . Ji ir chronologiškai priklauso aušrinei istoriografijai, nes baigta rašyti 1886 m. (tik išspausdinta 1891).

Maironio Lietuvos istorija visuotinai žinoma ir biografijose vis minima. J , pavyzdžiui, užsimena ir Tumas-Vaižgantas lengvai, epiškai parašytoje monografijoje. « Ma iulis iš pat pradži kimba lietuvi romantikus, istorikus ir poezininkus pirmosios pus s XIX amž. Studijuoja juos, persiima j id jomis, kaip ir jie, visk lietuvišk ima apoteozuoti; pagaliau, imasi rašyti lietuviams pirm j j istorijos vadov l... Dirba ir per antrus metus baigia darb 1884-86 m. »²¹. Kitoje vietoje v l trumpai užsimena apie Mairon istorik romantik ir sekus romantikais ²². *Lietuvi Enciklopedijos* straipsnyje apie Mairon jo istorija vos vienu sakiniu pažym ta. Bene pirmas istorikas, vertin s istorik Mairon , buvo Pr. Pauliukonis, dav s straipsn *Maironis istorikas* bendriniame leidinyje *Maironis. Jo gimimo šimtme iui pamin ti* (Brooklynas 1963). Istorkas ypa ryškino Maironio krikš ionišk patriotišk ideologij .

Pla iusiai ir, reikia pripažinti, visai tinkamai Mairon istorik apib dino Tarybin s Lietuvos literat ros mokslinink Vanda Za-

²⁰ *Algimantas*, 11 t., 1948, 298 psl.

²¹ *Lietuvi literat ros paskaitos. Jonas Maironis-Ma iulis*, Kaunas 1924, 36 psl.

²² Ten pat 74 psl.

borskait monografijoje (rodos, disertacijoje) apie Mairon²³. Tam tikrame Maironio istorijai duotame skyriuje^{23 24} ji gražiai parodo, kaip jaunas klierikas, vos stoj s kunig seminarij po to, kai met istorijos studijas Kijeve, tuojau susidom jo Lietuvos praeitimi. Galima visai pritarti V. Zaborskaiti, kad d mes Lietuvos istorijai pakurst jam Kievo istorikai, ypa V. Antonovius, kurio Lietuvos didžiosios kunigaikštijos istorij jis tuojau sigijo. Antras poveikis jam buvo lenkiškai raš Lietuvos istorikai, kaip M. Strykovskis, J. Ig. Kraševskis, T. Narbutas. Nors Lietuvos praeitis t autori ir gražiai atpasakota, ta iau negal jo patenkinti jauno klieriko aušrininko. Ten idealizuota ir su meile vaizduota praeitis liet daugiau senus pagoniškus laikus. Po susijungimo su Lenkija Lietuvos savaiminga istorija tiems autoriams nyko, kol ji galutinai buvo paglemžta Lenkijos. Toks Lietuv myl j s Narbutas su li - desiu pripažino t istorijos vyksm ir jam pasidav dramatišku mostu, kai lauž plunksn ant Žygimanto Augusto karsto.

Maironiui, kaip ir visiems aušrininkams istorikams, Lietuvos istorija nebuvo baigta. Jis mat jos t stinum iki dabarties. Tuo jis skyr si ir nuo Daukanto, nors šis jam ir buvo kv pimo šaltiniu. Zaborskait skiria nemaža vietos Daukanto ir Maironio palyginimui, kai ji kalba apie Maironio istoriko tur tas ateities perspektyvas. ia ji nurodo, kad Maironis savo socialin mis paži - romis buvo daug mažiau revoliucinis nei Daukantas²⁵. Daukantas prieš vaikiomis spalvomis laisv lietuvi praeit pagoniškais laikais su aliuzija li dn baudžiavin dabart . Jis nepramat šviesesn s Lietuvos ateities. Kitoki koncepcij tur jo Maironis. Jam Lietuvos istorija t siasi nepertraukiamai nuo seniausi laik iki dabarties. Zaborskait šiuo atžvilgiu šitaip kalba apie Mairon : *«Apsakymai»* tad yra pirmas veikalas lietuvi istoriografijoje, susiej s vis lietuvi tautos keli nuo pa i seniausi laik su dabartimi, jame lietuvi tautos istorija traktuojama ne tiktai kaip neužbaigta, bet dar ir nepasiekusi t savo virš ni , kurias ji galinti pasiekti »²⁶.

Maža, vos 180 psl. oktavinio formato knygut gali b ti laikoma pirmu Lietuvos istorijos vadov liu. Pradedama nuo seniausi laik ir vedama iki padalinim . Baigiant duodama trumput kul - rin XIX a. apžvalg l .

²³ *Maironis*, Vilnius 1968.

²⁴ Ten pat, 49 psl. ir toliau.

²⁵ *«Apsakymai»* toli gražu neduoda pagrindo tokioms revoliucionizuojan - ioms socialinio pob džio išvadoms, kaip *B dasarba Pasakojimai»* (Ten pat, 61 psl.).

²⁶ Ten pat, 60 psl.

Maironis raš *Apsakymus* susipažin s su Daukanto trumpos Lietuvos istorijos *Pasakojimai apie veikalus lietuvi* rankrašiu, buvusiu Kauno kunig seminarijoje. Bet jam ta daukantiška istorija rod si parašyta «nepragmatiškai». K jis suprato žodžiu «nepragmatiškai», paaiškino pridurtu sakiniu: «Tikriaus medžiaga istorijai». Šia trumpa pastab le jaunas klierikas pasisak es s pasiryž s rašyti pragmatišk istorij, kuri nesiribos medžiagos kaupimu bei fakt rinkimu. Pagal pragmatiškos istorijos samprat, faktus turi lyd ti j svarstymai, teigiami ar neigiami vertinimai, nurodant j reikšm b simiems laikams ir tautos gerovei. Maironio pragmatizmo pavyzdžiu dera išvada iš aprašytos Gedimino nepasisekusios krikšto akcijos. «Taip ant nieko nu jo Gedimino noras priimti krikšionišk katalik tik jim per kryžio aklyb, kursai, jei b t vyk s, b t atneš s lietuviams nesuskaitomas laimes ir kitaip b t virtusi lietuvi tautos ateiga»²⁷. Panaši svarstym, digresij iš praeities dabart pilna knygut je. Dažni svarstymai pinami apie žymesniuosius asmenis: Gedimin, Kstut, Vytaut. Šis paskutinis (niekuomet neužmirštas) Maironio asmenyje gavo istorik, suteikus jam deram pagarb. Iš žangini puslapi apie Vytauto viešpatavim²⁸ trykšta autoriaus didel pagarba tam Lietuvos didvyriui. Jis tarsi mat jame naujausi laik lietuvi patriot, kai apie j kalb jo: «Norint gerai suprasti Vytauto darbus, reikia gerai atminti, jog Vytautas nebuvo nei gudas, nei lenkas, nei vokiečiai, bet tikras lietuvis. Gim s Trakuose, užaug s tarp Žemai i ... S nus Birut s vaidilut s ir t vo Kstutio, tikro Žemai io. Vytautas visuose savo veikaluose ieško gero, ypa savo mylimai lietuvi tautai»²⁹. Maironis pirmas prid r prie Vytauto vardo «didysis», kur mes vos nuo 1930 m. sived me. O prašalai iams autoriams jis paliko svetimas iki šiol.

Pragmatinis pastabas kartojasi per vis jo istorij ir jos daro j b ding *Aušros* laikams. Pragmatiniu sakiniu baig jis savo istorij: «Jei kada, tai jau dabar galima neabejoti, jog lietuviai su Dievo pagalba kaip tauta v l atgys ir išdirbs savo kult r, o tie spaudos užgynimai (Rusijos pus je) ir visokie nežmoniški kliudinimai niekad neatneša paskirto vaisiaus, tiktai priduoja daugiau ugnies persekiojantiems, prikeldami iš miego atšalusius ir užmigusius».

Maironis, iškil s didžiuoju Lietuvos dainiumi, tautos žadintoju, pasirod jau toks ir savo istorijoje. Jis raš j ne tik supa-

²⁷ *Apsakymai*, 64 psl.

²⁸ Ten pat, 99-103 psl.

²⁹ Ten pat, 101 psl.

žindinti tautie ius su Lietuvos praeitimi, bet dar taigauti juos pamilti j , pažadinti j d mes jai. Ji tur jo patraukti skaitytoj ne tik turiniu, bet ir forma ; ji parašyta lengva, sklandžia, gyva ir taisyklinga (žinoma, aniems laikams) kalba. Ji palieka išimtinis *Aušros* laik literat rinis k riny.

Dr. J. Šli pas

Apie dr. J. Šli p daug prikalt ta ir prirašyta, bet kad jis buvo tarp ko kita ir istorikas, beveik neužsiminta. Tuo tarpu darb apimtimi jis didžiausias *Aušros* laik istorini rašt k r jas. Jis paliko tris Lietuvos istorijos tomus³⁰ ir ketvirtojo paskirus fragmentus. Be to, paraš kelet broši r Lietuvos istorijos klausimais.

Neb damas istorikas profesionalas, negal jo pretenduoti originalum . Pirmas, pavyzdžiui, tomas, skirtas Lietuvos proistorei, turi vadovu Basanavi i su jo lietuviškomis trakiškomis studijomis. Tame proistoriniame tome reikšmingi yra du baigiamieji skyriai: *Kaip gyveno senov s lietuviai* ir *Lietuvi tik jimas*³¹. Abu skyriai žvelgia daugiau Lietuvos vidaus gyvenim . Šli po originalumas yra panaudojimas tautosakos, ypa dain . Jo istorija šioje vietoje virsta lyg maža chrestomatija d l duodam gausi dain . Pasak j «gyvenimas sen gadyni žybsi per ang dainos ir jos meta daug naujos šviesos ant lietuviyst s»³².

Nuoširdžiai ir su meile kalb damas apie dainas, Šli pas atskleid tuo metu jo išpažint socialistin ideologij , pagal kuri garbinta liaudis ir paniekinamai atsiliepta apie ponus ir kunigaikšius. «Kruvini darbai priguli ponams ir kunigaikš iams, kurie pilyse ir sostapil se s d jo. Žemiau, lietuviškuose laukuose p t tykus dainos v jas, oš žuolai ir klevai, žyd jo rož s, lelijos ir r tos. Istorijoje liaudies kitokia tauta pasirodo, negu istorijoje kunigaikš i »³³.

Šiose eilut se žybtel jo romantiška Šli po dvasia, kur vaiskio- mis spalvomis, tiesiog poetiškai teikiamas skaitytojui tas idiliškas lietuvi liaudies vaizdas.

Kaip dainos, taip ir priežodžiai dera Šli pui aukštos lietuvi pagoniškos kult ros rodymu. Juose dar « atsispindi stambeldiškoji Lietuva » — kalba Šli pas. ia pat išraš iš Kraševskio net 403 priežodžius !

³⁰ *Lietuvi tauta senov je ir ši dien*, 1 t. 1904, 11 t. 1905; *Gadyn šl ktos viešpatavimo Lietuvoje, 1569-1795*, 1909 m.

³¹ Ten pat 1 t., 315-459 psl.

³² Ten pat 1 t., 340 psl.

³³ Ten pat.

Apskritai, tautosakin dalis, kad ir su pramanytu diev panteonu, yra vertingiausia vieta visame proistor s tome. Joje kalba Šli pas aušrininkas romantikas ir kartu jam tada mielos socialistinis ideologijos išpažintojas.

Su antruoju tomu pradedama tikra Lietuvos istorija nuo XIII amž. Jam vadovai yra vokie i ir rus autoriai. Kijevo istorikas Antonovius buvo ir jam vertas sekimo autorius. Žymiausi viet šiame tome turi lietuviu-lenk santykiai nuo vadinamosios Kriavo iki Liublino unijos. Šli pas, kaip tikras aušrininkas, ne be širdg los kalb jo apie lietuvi diduomen s lenk jim ir rod j buvus didžiausia Lietuvos didžiosios kunigaikštijos sunykimo priežastimi: «Polonizmas pastojė tikru Lietuvos pustytoju»³⁴. Kitoje vietoje dar iškalbingiau sielvartauja, kaip vidaus gyvenim sibros lenkiškumas žlugd lietuvi taut : « Taip lietuvi tauta, savo garbe ir galybe pripildžiusi vis rytin Europ per ilgus šimtme ius, vienval griuvo gilyn, gabaus išnyko, nuspausta baudžiamomis. Lietuvi tauta grimzdo gili nakt ir užmiršt »³⁵. Ta naktis prasid jo nuo Liublino unijos, kuri jam reišk Lietuvos valstybingumo gal . Lietuva tapusi «Lenkijos provincija»³⁶. Taip galvojo tada Šli pas (kaip ir Maironis), lenkiškos istoriografijos, T. Narbuto, poveikyje.

Visame Šli po tritomyje žymi viet užima skyreliai, kuriuose kalbama apie švietimo dalykus. Ryšk ja Šli po tur tas toks kaip ir švietimo optimizmas, atseit, sitikinimas, jog žmoni mokslinimas turi kelti j moralin ir materialin lyg ir vaduoti iš skurdo ir tamsos. Tas Maironio mestas š kis «Mokslas daug gali, jis vargstan i šal išpan ios iš amži skriaudos»³⁷, atrodo, ir Šli pui buvo savas. D l to jo istorijos knygosė daug vietos skiriama mokykloms ir mokslo žmoni darbams. Šiuo atveju pastebima jo istorijose prasikišanti d m , kai jis visai nesuprato ar nenor jo suprasti j zuit veiklos betuvi švietime tarp 1570 ir 1773 m. Jis net paniekinamai kalb jo apie juos ir menkino j vaidmen³⁸. Tai akivaizdi Šli po radikabškos pasaul ži ros apraiška, kliudžiusi kartais jam blaiviai, istoriškai žvelgti praeit .

M s aušrinink pragmatizmas ryškus ir Šli po istorijos raštuose. Jis ne tik d st vykius, bet juos dar vertino gerais ar blogais, naudingais ar pragaistingais tautai ar žmonijai. Šli pui,

³⁴ Ten pat, 11 t., 419 psl.

³⁵ Ten pat, 11 t., 418 psl.

³⁶ *Gadyn šl ktos viešpatavimo Lietuvoje*, žanga.

³⁷ *Raseini Magd*, pabaigoje, žr. *Maironio Raštai*, II t., Kaunas 1926,

³⁸ *Gadyn šl ktos viešpatavimo Lietuvoje*, 219 psl.

kurio istorijos rašytos lietuviško patriotizmo ženklų, gera, šviesu, pažangu, kas der jo lietuvi tautos gerovei, jos apšvietai, pažangai. Priešingai, bloga, tamsu, atžagareiviška, kas kenk jos laisvei, pažangai, gerovei. Žodžiu sakant, jam istorija žaismas dviej j g : gero-blogo, šviesos-tamsos. J abiej priešyb istorijoje jis ypa ryškiai nusako, kai budina istorinius asmenis. Vienus perd tai garbina, kitus su purvais drabsto, koneveikia. Palyginkime, pavyzdžiui, K stu io ir Jogailos duotas charakteristikas ³⁹. Pragmatizmas jo aušrininko istoriko ryškiausia žym .

Šli po tritom Lietuvos istorija yra žymiausias aušrin s istoriografijos paminklas. Jis turi tos istoriografijos teigiamybes ir neigiamybes. Jos vyraujanti neigiama pus — tas visai nepagr stas svai iojimas po Europos ir priešakin s Azijos plotus, ieškant lietuvi prot vi . Jos teigiama pus — žadinimas lietuviuose tautin s s mon s. Istorija m s aušrininkams buvo tautinio aukl jimo priemon . Šli pas raš j su tik jimu, «jog nors menkut naud lietuvyst , rasi, ištraukti gal s iš veikalo » ⁴⁰. Šitas tik jimas galima ži r ti ir kit aušrinink istorijose.

Dr. Juozas Jakšt as

Lakewood, Ohio

³⁹ Lietuvi tauta senov je ir Ši dien, 11 t., 235 ir 314 psl.

⁴⁰ Ten pat, 11 t., žanga.

LITHUANIAN HISTORIOGRAPHY UNDER INFLUENCE OF “AUŠRA”

by

Dr. Juozas Jakšt as

Summary

The Lithuanian national awakening was closely connected with the appearance of the newspaper *Aušra* (Dawn) in 1883. It was founded and supported by young patriots, mostly students, for the furtherance of national consciousness. The editors and contributors selected for their articles in the first place topics on the Lithuanian past. They were eager to show the glorious times, when Lithuania as Grand Duchy covered the wide plains of Eastern Europe and stretched from “ sea to sea ”. The history was considered an inspiration for national pride and suited for arousing national consciousness.

This general trend of *Aušra* influenced Lithuanian historiography. Then historians were persons belonging to the circle of *Aušra*. Consequently they shared the ideology propounded by the newspaper.

The most typical author on historiography of this time was the principal editor and contributor of *Aušra* — Dr. J. Basanavi ius (1851-1927). He was as a student influenced by the romantic spirit of the time and became interested in the history of his nation. His first published article treated the castle-hills of old Lithuania that were built for the defense of the country against its enemies (Teutonic Knights). Other articles mostly on Lithuanian prehistory followed. Since 1880 Basanavi ius lived as appointed doctor in Bulgaria. Here he conceived the very original theory that the old inhabitants of the Balkan peninsula, like the Trakians and the Frygians, were direct ancestors of the Lithuanians. To prove this theory, Basanavi ius worked many years with great zeal and perseverance. In 1925 he published a work with the title *The nationality of the Trakians and Frygians and their wandering to Lithuania*. Despite the enormous erudition expounded by the author his work did not earn recognition as a scholarly achievement, but it stands as a monument for the ideology that was propagated by *Aušra*.

The young Lithuanian inteligentia of *Aušra* times was historically minded. Historical themes were touched on in novels and poetry. In this spirit Dr. V. Pietaris (1850-1902), a close friend of Basanavi ius,

produced the novel *Algimantas* in which he depicted the Lithuanians of the XIII century as a nation that struggled for independent existence.

The great Lithuanian poet, bard of national awakening, Maironis (1862-1932), created numerous historical songs. He even compiled a short Lithuanian history *Apsakymai apie Lietuvos praeig*.

History was also the main objective in the writings of Dr. J. Šli - pas (1861-1944), a very active propagandist for national affairs, as well as journalist, one time editor of *Aušra* and a prolific compiler. His three large volumes of Lithuanian history, although of limited originality, are permeated by national spirit.